

Т. О. Костюк

кандидат політичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії інтернаціоналізації вищої освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНА СТУДЕНТСЬКОЇ МОБІЛЬНОСТІ/МІГРАЦІЇ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Інтернаціоналізація вищої освіти стала звичним елементом загальної університетської стратегії в усьому світі. Це багатоаспектне явище найчастіше асоціюється з академічними обмінами та іноземним складником освітнього процесу. Незважаючи на відносну ясність і прозорість процесу, з одного боку, та його постійні виклики для національних систем державного управління і вищої освіти – з іншого, в науковому дискурсі постійно порушуються питання прямо чи опосередковано дотичні до інтернаціоналізації. Предметом уваги цієї статті є студентський складник глобальних міграційних потоків, розстановка акцентів стосовно міжнародної студентської мобільності/міграції, як останнім часом розшифровують звичну для цієї сфери аббревіатуру ISM (International Students Mobility, International Students Migration).

Ключові слова: інтернаціоналізація вищої освіти, іноземний студентський контингент, мобільність/міграція, державне управління.

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями спостерігається значне збільшення обсягу іноземного студентського контингенту в усьому світі; ця кількість майже в чотири рази перевищує загальну міжнародну міграцію [6, с. 105]. Іноземні студенти розцінюються як бажані, неproblemні мігранти через культурний та практичний внесок у розбудову приймаючої країни, сприяючи розвитку мультикультурності, міжрасової толерантності та пацифізму. Як наслідок, в останнє десятиліття з метою подальшого сприяння залученню на навчання до вітчизняних ЗВО студентів-іноземців органи державного управління разом із безпековими службами виступали із законодавчими ініціативами щодо доопрацювання міграційної політики щодо студентства. Однак, незважаючи на високий відсоток і значимість іноземного студентського контингенту для вивчення питань нацбезпеки, міграційних процесів в Європі і світі для розуміння тенденцій і у вищій освіті, і в управлінні регіонами і державами, в науковій літературі спостерігається певна прогалина в теоретичному і практичному формуванні візії щодо цієї категорії мігрантів, відсутній консенсус в оціночних судженнях стосовно них [3]. Саме це і спонукало до ретельного аналізу держав-

ного регулювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти (ІВО) і його окремих складників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження здійснювалось на підставі документів, аналітичних звітів, статистичної інформації Організації з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД), ЮНЕСКО.

Існують не лише статистичні відмінності у моделях міграції, існують також різноманітні теоретичні дебати, що намагаються зрозуміти міжнародну міграцію/мобільність студентів (далі – МСМ). За основу ми брали праці західних науковців як основоположників усіх процесів, пов'язаних з ІВО. Так, С. Медж із співавторами [8] резюмує існуючий у науковій літературі дискурс за трьома широкими напрямками наукових розвідок з питань МСМ. Перший стосується аналізу мобільності іноземних студентів через об'єкти органів державного управління міграційними процесами [4; 12]; другий досліджує МСМ як частину загальної мобільності та ІВО [9; 14], тоді як третій зосереджується на суто освітніх питаннях, що виникають у контексті мобільності студентів [2]. Більше того, увагу було приділено історичному аналізу МСМ, а саме вивченню конститутивної ролі іноземного студентського контингенту для розвитку вищої освіти

та націоналістичних проєктів і освіти у ХХ столітті [7; 10]. Незважаючи на такий емпіричний бекграунд, багато дослідників міграційних процесів взагалі не згадують про студентів, що їдуть навчатися до інших країн у цій категорії. Публікації відповідних організацій визнали важливість ISM: у 2001 році версія авторитетного видання OECD щодо міжнародної міграції містила розділ про мобільність студентів у країнах OECD [11, с. 93–117]; Звіт Міжнародної організації з міграції за 2008 рік також мав розділ про міграцію студентів, який розглядав цей феномен у рамках подвійного контексту кваліфікованої міграції та інтернаціоналізації вищої освіти [6; с. 105–125].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є диференціація феномена руху студентського контингенту за ключовими ознаками задля розв'язання термінологічної дилеми стосовно студентської мобільності/міграції в освітньо-науковому дискурсі. Дотичним до головної теми є питання осмислення участі органів державного управління у моніторингу/регулюванні/контролюванні вищезгаданих процесів та рекомендацій для перманентного удосконалення системи реагування на виклики часу.

Виклад основного матеріалу. Феномен МСМ може бути диференційовано за низкою векторів, які допомагають зрозуміти різноманіття типів переміщення та їх характер для правильного розуміння та вживання категорійного апарату: «міграція» чи «мобільність». Європейські дослідники, безумовно, частіше послуговуються категорією «мобільність». Мобільність висвітлює рух, пов'язаний з міграцією, а не з відправленням, прибуттям до населених пунктів та пов'язаними з цим перспективами. У більшості праць відзначається також, що мобільність передбачає більш короткий термін переміщення за кордон та високу ймовірність повернення, як за схемами програм Європейського Союзу Erasmus+ або Junior Year. Більш тривалі поїздки на навчання за кордон для завершення освітньо-кваліфікаційного рівня (3–4 роки) цілком підпадають під статистичне визначення міжнародної міграції (часто зумовлене поїздками терміном від одного року) з більш відкритою вірогідністю повернення в країну походження. Використовуючи аббревіатуру МСМ, ця термінологічна дилема ніби знімається, хоча в цілому найчастіше її розшифровують як «міжнародна студентська мобільність» щодо різних за тривалістю студентських переміщень, що також підкреслює термінологічну невизначеність.

Питання тривалості періоду навчання за кордоном веде нас до важливої класифікації. Це відмінність між кредитною мобільністю, де перебування за кордоном триває, як правило, менше року і є частиною програми навчання, яка завершується лише тоді, коли студент повертається до свого закладу вищої освіти (наприклад, обмін за програмами Erasmus+), і ступеневою мобільністю, коли студент залишається за кордоном для виконання умов програми навчання й отримання диплома за освітнім рівнем (мінімум трирічний термін перебування в країні навчання). Третій тип мобільності, менш формалізований, включає в себе різні добровільні або обов'язкові схеми, що мають меншу тривалість, такі як літні школи та польові роботи.

Іншою важливою змінною є освітній рівень, на здобуття якого студент їде навчатись до закордонного ЗВО: перший (бакалаврський), другий (магістерський) або третій (освітньо-науковий). Крім того, і здобувачі четвертого (докторського) освітнього рівня за кордоном можуть бути включені до цього переліку, оскільки наукова робота може включати польові дослідження, відвідування архівів, спеціальну наукову річну відпустку, відрядження з виїздом за кордон тощо.

Спеціальність, за якою навчається студент і яка регламентує перелік профільюючих предметів, також може стати формотворчим фактором для МСМ. Більшість країн-реципієнтів іноземного студентського контингенту до ЗВО є визнаними лідерами з технічного, технологічного, інженерно-математичного, STEM чи бізнес-напряму. Крім того, певні спеціальності передбачають предмети, що вимагають від студентів переміщення, наприклад, для проведення польових робіт, для використання спеціалізованого обладнання або бібліотек.

Географія, тривалість та характер переміщення здобувачів освітньо-наукових ступенів може також залежати від мети поїздки за кордон. Це можуть бути поїздки з метою фахового становлення та культурно-історичного збагачення або ж спрямовані на реалізацію інтересів, пов'язаних з кар'єрними планами. В обранні пункту призначення також враховуються різні фактори: від фінансової забезпеченості здобувача освіти (різного роду збори, стипендії, витрати на життя тощо в різних країнах різні, і чим вищий рівень соціального й академічного розвитку, тим, як правило, витрати вищі, хоча і сама країна привабливіша через якість вищої освіти) до ексклюзивності запропонованої ква-

ліфікації чи освітніх курсів (які не доступні в країні проживання). Багато здобувачів вищої освіти обирають ЗВО через його престижність, пріоритет за університетами «світового класу» [12]. Прагнення за великі кошти, сплачені за навчання, здобути диплом такого ЗВО цілком справедливо може розглядатися як крок до подальшої імміграції. Західні дослідники питання студентської мобільності/міграції називають таких студентів «switchers» (перехідники), а послідовність і кінцеву мету їхніх дій – раціональною стратегією міграції на життя.

У цьому контексті цікавим видається питання студентської мобільності/міграції в цифрах. За основу ми взяли глобальний звіт однієї з найбільших у світі установ банківських та фінансових послуг HSBC, який називається «Значення освіти: все вище і вище» і укладений Раїкікою Бхандарі, керівником досліджень, політики та практики Інституту міжнародної освіти, Inc. [1]. У звіті, зокрема, зазначено, що в світі більше 4 мільйонів студентів, які зараховуються до університетів поза межами країни проживання, прагнучи отримати міжнародні навички, які підготують їх до роботи в глобальному економічному просторі. Дедалі більша кількість студентів вибирають освіту за кордоном як інвестиції у своє майбутнє, оскільки роботодавці все частіше шукають працівників, які мають міжнародний досвід, міжкультурну компетенцію та мовні навички.

Підтвердженням цього є статистика, надана Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД) на підставі дослідження, яке показує, що в сучасному глобалізованому світі університетська освіта за кордоном є актуальним і доступним варіантом [11]. Більше двох п'ятих (41%) людей розглядають можливість університетської освіти за кордоном, і надто – післядипломну освіту (36%). Найчастіше питання вибору університету за кордоном розглядають жителі Близького Сходу та Азії, причому більше половини людей в ОАЕ (65%), Індонезії (60%), Індії (55%), Китаї (54%) та Гонконзі (53%) розглядають це як належне. Статистика стверджує, 53% всіх іноземних студентів, які навчаються у ЗВО в усьому світі, прибувають із країн Азії [1].

США є найпопулярнішим місцем у цілому. Близько половини (47%) усіх батьків хотіли б переслати свою дитину до університету в США, і це найбільш сприятливе місце для отримання вищої освіти для мешканців Тайваню

(70%), Китаю (61%) та Канади (61%). Австралія (40%) – другий за популярністю напрям МСМ і розцінюється найбільш сприятливою країною для абітурієнтів з Малайзії (67%), Індонезії (65%) та Сінгапуру (63%). Великобританія (39%) – третій за популярністю вибір і є головним пріоритетом за університетською освітою для мешканців Гонконгу (67%), Франції (52%) та ОАЕ (48%) [1].

Потужні можливості від розвитку м'яких навичок (soft skills) до розширення основних здібностей (core skills) вважаються батьками перевагами в обранні університетської освіти в іншій країні. За даними людей, які вибирають університет за кордоном, головними перевагами є володіння іноземними мовами (49%), отримання міжнародного досвіду роботи (49%) та вплив нових вражень, ідей та культур (48%). Люди із Індонезії (68%), Мексики (65%) і Тайваню (65%), найімовірніше, бачать основні переваги розвитку іноземних мов, а міжнародний досвід для роботи ставиться в пріоритет для уродженців Індонезії (71%), ОАЕ (47%) та Австралії (45%). Батьки в Малайзії (64%), Сінгапурі (57%) та Великобританії (55%) швидше віддають перевагу мультикультурному розвитку та отриманню нових вражень під час здобуття університетської освіти за кордоном [1].

Є й такі, хто вбачає конфліктогенний фактор для родини в університетській освіті за кордоном. З числа батьків, які схвально ставляться до вищої освіти за кордоном, 40% відзначають високу вартість освітніх послуг, що є перепорою для реалізації МСМ. Батьки також вважають, що перешкодою можуть стати емоції, при цьому 30% стурбовані тим, що їхня дитина не пройде вдало процес адаптації і буде надто сумувати за рідною домівкою, ще 29% – що вони будуть надто сумувати за своєю дитиною, що заважатиме її нормальній психологічній адаптації до умов країни призначення. Недостатня безпека в країні призначення (42%) – головна турбота батьків у Китаї, тоді як для батьків з Великобританії найбільшим бар'єром є те, що їхня дитина сумуватиме (41%) [1].

Вища освіта за кордоном – це не єдиний міжнародний досвід, який вартує. Майже дві п'ятих (38%) розглядають програму навчання за кордоном і аналогічна частка (37%) розглядати заняття у працевлаштуванні в іншій країні. Батьки в Азії найчастіше розглядають програму навчання за кордоном, особливо в Індонезії (55%), Малайзії (52%) та Тайвані (47%), тоді

як найбільша кількість батьків, які готові, що їхня дитина потім працевлаштується за кордоном походять з Тайваню (50%), Гонконгу (45%) та Мексики (45%). Річна академічна відпустка під час навчання за кордоном – це досвід, з яким стикаються багато батьків у Великобританії (36%) та Австралії (25%) [1].

Різноманітність класифікацій, зібраних під явищем МСМ, включає, окрім тлумачення терміна «мобільність/ міграція» ще й варіанти вкладеного смислу категорії «міжнародна». «Міжнародна» в контексті МСМ зазвичай використовується для визначення міграції між національними державами, як це і трактує більшість дослідників цього питання. Однак поява інших просторово-територіальних одиниць, таких як «глобальні міста», у залученні студентів стає все більш очевидною [13]. Міжнародну студентську спільноту також формують студенти, які працюють у країні походження, але навчаються в міжнародних коледжах та університетах; вони отримують освітній або науковий ступінь у зарубіжному університеті без фізичного переміщення туди, тобто без здійснення мобільності. У науковій літературі це отримало назву «інтернаціоналізація вдома». Розширення постачальників освітніх послуг на міжнародних ринках призвело до швидкого зростання франчайзингу транснаціональної освіти та відкриття кампусів за кордоном, як відзначають дослідники Дж. Уотерс і М. Леон' [15].

Висновки і пропозиції. Це дослідження розкриває деякі питання феномена міжнародного студентського переміщення. У наукових колах точиться дискусія щодо того, як таке переміщення класифікувати: як мобільність чи як міграцію. З проведеного огляду стану розробки проблеми закордонними вченими та з огляду на зростаючу статистику відсотка іноземного студентського контингенту у великих міжнародних університетах стає зрозумілим, що органи державного управління мають чітко визначитись зі стратегією міграційного контролю. Особливо це стосується країн, які тільки розвивають інтернаціоналізацію вищої освіти й академічну мобільність в її рамках.

Дослідження намірів і причин: чому планована академічна мобільність іноді закінчується еміграцією, демонструють, що найчастіше це спонтанне рішення. Приймаюча країна пропонує кращі умови та якість навчання, лояльні вимоги та соціальний пакет для подальшого працевлаштування. Тобто причинно-наслідко-

вий зв'язок між участю в програмах студентської академічної мобільності і так званім «відтоком мізків» лежить не в площині тренду до глобального космополітизму сучасної молоді, а спровокований неадекватною державною політикою щодо освіти та працевлаштування, оплати праці, соціального забезпечення і підтримки обдарованої молоді.

Як рекомендацію тут хотілося б спонукати органи державної влади провести реформи на аналітично-дослідному та практичному рівнях. Вкрай важливо спершу опрацювати теоретико-прикладні аспекти міжнародного підходу до модернізації та трансформації політики у справах освіти, молоді, соціальної політики, міграції. Наступним кроком на підставі аналізу світових тенденцій з урахуванням динаміки, особливостей та інтенсивності міграційних процесів в Україні загалом і в сфері вищої освіти зокрема розробити власний механізм оперативного реагування на законодавчому рівні з подальшою імплементацією сучасної і адекватної викликам часу державної політики за галузевим спрямуванням.

Список використаної літератури:

1. Bhandari Rajika. HSBC Global Report "The value of Education: Higher and Higher". URL: file:///C:/Users/adm/Downloads/170628-the-value-of-education-higher-and-higher-global-report.pdf
2. Coates K. Exploring the unknown: Levinas and international students in English higher education. *Journal of Education Policy*. 2009, N 24. P. 271–282.
3. Findlay A.M. An assessment of supply and demand-side theorizations of international student mobility. *International Migration*. 2011, N 49. P. 162–190.
4. Findlay A.M., King R., Smith F.M., Geddes A., Skeldon R. World class? An investigation of globalization, difference and international student mobility. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 2012, N 37. P. 118–131.
5. Geddie K. The transnational ties that bind: relationship considerations for graduating international science and engineering research students. *Population, Space and Place*, 2013.
6. IOM 2008. *World Migration 2008*. Geneva: IOM. URL: http://publications.iom.int/system/files/wmr2015_en.pdf
7. Lahiri S. *Indians in Britain: Anglo-Indian Encounters, Race and Identity, 1880–1930*. Frank Cass, London. 2000.
8. Madge C., Raghuram P., Noxolo P. Engaged pedagogy and responsibility: a postcolonial analysis of international students. *Geoforum*. 2009, N 40. P. 34–45.

9. Mosneaga A., Winther L. 2013. Emerging talents? International students before and after their career start in Denmark. *Population, Space and Place: this issue*.
 10. Ock Park S. The influence of American geography on Korean geography. *GeoJournal*. 2004, N 59. P. 69–72.
 11. Trends in International Migration. OECD, Paris. 2001. URL: <https://www.oecd.org/migration/mig/2717624.pdf>
 12. Parey M., Waldinger F. Studying abroad and the effect on international labour market mobility: evidence from the introduction of Erasmus. *The Economic Journal* 2011, N 121. P. 194–222.
 13. Raghuram P. Theorising the spaces of student migration. *Population, Space and Place*, 2013.
 14. Sidhu R. GATS and the new developmentalism: governing transnational education. *Comparative Education Review*. 2007, N 51. P. 203–227.
 15. Waters J., Leung M. A colourful university life? Transnational higher education and the spatial dimensions of institutional social capital in Hong Kong. *Population, Space and Place*, 2013.
-

Костюк Т. А. Дифференциация подходов к определению феномена студенческой мобильности/миграции в научно-образовательном дискурсе

Интернационализация высшего образования стала привычным элементом общеуниверситетской стратегии во всем мире. Это многоаспектное явление чаще всего ассоциируется с академическими обменов и иностранной составляющей образовательного процесса. Несмотря на относительную ясность и прозрачность процесса, с одной стороны, и его постоянные вызовы для национальных систем государственного управления и высшего образования – с другой, в научном дискурсе постоянно поднимаются вопросы, прямо или косвенно касающиеся интернационализации. Предметом внимания данной статьи является студенческая составляющая глобальных миграционных потоков, расстановка акцентов относительно международной студенческой мобильности/миграции, как в последнее время расшифровывают привычную для этой сферы аббревиатуру ISM (International Students Mobility, International Students Migration).

Ключевые слова: интернационализация высшего образования, иностранный студенческий контингент, мобильность/миграция, государственное управление.

Kostiuk T. O. Differentiation of approaches to determination of students' mobility/migration phenomenon in educational and scientific discourse

Internationalization of higher education has become a common element of the overall university strategy around the world. This multidimensional phenomenon is often associated with academic exchanges and a foreign component of the educational process. Despite the relative clarity and transparency of the process, on the one hand, and its constant challenges for the national systems of public administration and higher education, on the other hand, the scientific discourse constantly raises issues that are directly or indirectly tangent to internationalization. The subject of attention of this article is the student component of global migration flows, the emphasis placed on international student mobility/migration, as they have recently explained usual for the field abbreviation ISM (traditionally – International Students Mobility, now – International Students Migration).

Key words: internationalisation of higher education, foreign student contingent, mobility/migration, public administration.